

IV ISTORIJOS IR ARCHEOLOGIJOS STUDIJŲ DOKTORANTŲ MOKSLINIS SEMINARAS: INFORMACIJOS MAINŲ IR KRITINIO MĄSTYMO PLATFORMA

Raimonda Nabažaitė

Vytautas Jokubauskas

Šiais metais balandžio mėnesį Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra tradiciškai sukviėtė istorijos ir archeologijos studijų Lietuvos doktorantus jau į 4-ąją kartą organizuojamą mokslinį seminarą. Tradicija tapusiame renginyje jaunieji mokslininkai pristatė rengiamų disertacijų probleminius klausimus, diskutavo apie atliktų tyrimų vertę. Ši informacijos mainų ir mokslinės kritikos nestokojanti platforma suvienijo ne tik rengiančius disertaciją tyrėjus, bet ir istorijos bei archeologijos mokslo srityse pripažintus specialistus, noriai atvykstančius į doktorantų seminarą jau ne pirmus metus. Renginiuose nuo pat pradžių aktyviai dalyvauja daugelis Lietuvos mokslininkų iš Klaipėdos, Vilniaus universitetų, Lietuvos istorijos instituto. Šiais metais svečių gretas papildė ir Kauno technologijos universiteto mokslininkai. Doktorantai, susitikę su tam tikrų sričių specialistais, turi galimybę ne tik sulaukti konsultacinio pobūdžio pastabų, bet ir įvertinti savo atliekamus tyrimus mokslui būdingoje kritinio mąstymo terpėje. Atvykstančių mokslininkų indėlis, išryškinant eventualiai kylančias disertacijos rengimo problemas, yra svarbi renginio pridėtinė vertė.

Klaipėdos universiteto doktorantų plėtojama iniciatyva sutelkti bendraminčius į vieną renginį užgimė kiek anksčiau nei prieš ketverius metus. Seminaro priešaušriu reikėtų laikyti Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto doktorantų mokslinei veiklai įvertinti rengtas mokslines diskusijas, kurių idėją pasiūlė habil. dr. Alvydas Nikžentaitis. Doktorantų perimta iniciatyva išsirutuliojo į tarpinstitucinį jaunųjų mokslininkų renginį.

Žvelgiant statisto žvilgsniu, nesunku pastebėti, kad nuo pirmojo 2010 m. įvykusio seminaro pagausėjo ne tik pranešėjų, bet ir atstovaujамų institucijų skaičius.

1 lentelė. 2010–2013 m. istorijos ir archeologijos studijų moksliniuose seminaruose dalyvavusių doktorantų ir atstovaujamų institucijų skaičius

	Seminaro data	Pranešėjų skaičius	Atstovaujamos institucijos
I	2010 m. gegužės 20–21 d.	8	KU, LII
II	2011 m. balandžio 21–22 d.	11	KU, LII
III	2012 m. balandžio 12–13 d.	17	KU, LII, VU, VDU
IV	2013 m. balandžio 18–19 d.	20	KU, LII, VU, VDU

Pirmaisiais 2010–2011 metais mokslinėmis įžvalgomis seminare dalijosi Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto doktorantai. 2012 m. Vilniaus universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto doktorantai ženkliai papildė pranešėjų gretas. Gausus istorijos ir archeologijos tematika skaitomų pranešimų skaičius paskatino organizatorius seminarą suskaidyti į istorikų ir archeologų sekcijas. Tačiau patirtis rodo, kad galbūt ateityje darbo sekcijose reikėtų atsisakyti, nes yra daug tiek istorikams, tiek archeologams aktualių temų, apie kurias būtina diskutuoti kartu. Šiais, 2013 metais, seminare dalyvavusių pranešėjų skaičius buvo didžiausias. Iš 20 prelegentų 11 sudarė uostamiesčio Alma Mater doktorantai, iš VU atvyko 5, iš LIU – 3. VDU antrus metus iš eilės atstovauja tik viena doktorantė. Per ketverius metus, kurie atitinka doktorantūros studijų trukmę, seminaruose dalyvavo 30 doktorantų, o du iš jų – visuose keturiuose. Verta išskirti tris ankstesnių seminarų dalyvius, buvusius KU doktorantus dr. Vasilijų Safronovą, dr. Artūrą Svarauską ir dr. Roman Širouchov, sėkmingai apgynusius disertacijas ir pelniusius nacionalinį bei tarptautinį pripažinimą.

Šių metų seminaro atidarymo metu Klaipėdos universiteto rektorius prof. dr. Vaidutis Laurėnas, džiaugdamašis dalyvių gausa, juokavo, kad gal šiems jauniems mokslininkams pavyks atsakyti į seniai rūpinimą klausimą, „kur baigiasi istorija“? Po KU mokslo ir studijų prorektorės prof. dr. Ingos Dailidienės sveikinimų, pranešėjų tribūną perėmė seminaro dalyviai, kuriuos konsultavo ir įžvalgomis dalijosi mokslininkai dr. Mindaugas Bertašius, dr. Česlovas Laurinavičius, dr. Eugenijus Saviščevas, dr. Darius Staliūnas ir Klaipėdos universiteto istorikai bei archeologai: akademikas Vladas Žulkus, doc. dr. Silva Pocyte, doc. dr. Gintautas Zabiela, doc. dr. Vacys Vaivada, ir renginio moderatoriai dr. Vasilijus Safronovas bei dr. Vykintas Vaitkevičius.

Istorikų pranešimus galime suskirstyti į du stambius blokus: XV–XVIII a. LDK istorijos tyrimai ir XX a. tyrimai. Pirmuoju atveju kolegos pristatė gydymo ir dvarų mitybos kultūros aspektus, privačių LDK dokumentų juridinės galios bei LDK gyventojų edukacinių kelionių mastus ir geografiją. Antrajame buvo iškeltos jūrinių tradicijų Lietuvoje, karaimų tapatybės, tarpukario Lietuvos karinės gynybos problemos ir trys sovietologijos tyrimai, susiję su KGB veikla, Vilniaus atminties vietomis sovietmečiu ir tarybinių jūreivių verslumu.

Kolegų dėmesį prikaustė Monikos Ramonaitės (VU) pranešimas apie gydymosi kultūrą LDK XVI–XVIII a. Jame buvo išryškintos asmenų grupės, legaliai ir nelegaliai LDK besivertusios gydymo praktika. Taip pat atskleista, kaip buvo suprantamos susirgimų priežastys ir kokią vietą gydymo procese užėmė religija ir Bažnyčia. Diskusijų metu buvo dalijamasi mintimis apie špitolių ir pirmųjų ligoninių atsiradimą bei gydymo kultūros kaitą.

Neringa Dambrauskaitė (VU) visus mintimis panardino į skonių ir kvapų pasaulį, pristatydama, kokie valgiai buvo patiekiami ant LDK bajorų stalo. Po pristatymo buvo diskutuota apie lyginamųjų aspektų svarbą XVI a. LDK bajorų virtuvės, ateities tyrimuose.

VU doktorantas Mindaugas Klovas pristatė, kaip su rašto kultūra LDK plito privatūs dokumentai ir kaip jais buvo naudojamos teismuose jau nuo XV a., o vėliau, vykstant teisminiems ginčams, pradedama net klastoti. Anot prelegento, dažniausiai tarp privačių XV–XVI a. LDK dokumentų pasitaiko testamentų ir fundacijų.

Rinata Ibragimova (KU) aptarė asmenų iš LDK, vykusią studijuoti į Europos universitetus, statistinę dinamiką, studijuojančiųjų kilmės lokalizaciją ir aukštųjų mokyklų populiarumą tarp vykstančiųjų, pateikė LDK gyventojų XV–XVI a. ir XXI a. Lietuvos studentų lyginamuosius aspektus. Po pranešimo kilo diskusija dėl studijuoti vykusiujų kilmės ir pasirinkimo, kur studijuoti, motyvų. Suabejota, ar analogijų metodas, remiantis skandinavų atvejais, yra patikimas, norint nustatyti iš LDK kilusių studentų motyvus.

Romualdas Adomavičius (KU) pristatė „lietuviško tautinio jūriškumo“ apraiškas XX a. pradžioje, o tiksliau – kaip pavieniai asmenys ar jų grupės matė, įsivaizdavo jūrą, ir dar svarbiau – kaip tą jūrą jie matė kartografiniu požiūriu, braižydami ateityje galimas (įsivaizduojamas) Lietuvos valstybės ribas. Po pranešimo auditorijoje kilo klausimas, ar „teisingas“ sienų nubraižymas atsako ir gali atsakyti į lietuvių tautos ir jūros santykio XX a. pradžioje klausimą. Prelegentas plačiai pristatė XX a. pradžioje sudarytus žemėlapius, kur vaizduojamas lietuvių priėjimas prie Baltijos jūros, įvardijo dalies lietuvių inteligentijos požiūrį į jūrą ir galimą naudą ateities valstybei turint tam tikrus uostus. Į diskusiją dėl tyrimo kryptių ir perspektyvų, galimų geopolitinių aspektų, lietuvių ir latvių nacionalizmą ir vienu požiūriu į kitus aktyviai įsitraukė dr. S. Pocytė, dr. Č. Laurinavičius, dr. D. Staliūnas ir dr. V. Safronovas.

Baigiantis pirmajai seminaro dienai, Vytautas Jokubauskas (KU), pateikdamas gausybę susistemintos statistinės informacijos, pristatė, kaip tarpukario Lietuvos kariuomenė didino savo pajėgumą ir reformavo pajėgas, mobilizacijos sistemą. Aptarė pasipriešinimo galimybes 1940 m. birželį. Pranešimo metu Lietuvos atvejis buvo lyginamas su Latvija, Estija ir Suomija. Kilus diskusijai, buvo siūloma į lyginamąjį statistinį tyrimą įtraukti ir Lenkijos, kaip permanentinės Lietuvos priešės tarpukariu, atvejo duomenis. Toliau diskutuota dėl tarpukario Lietuvos kariuomenės motorizacijos lygio.

Dovilė Troskovaitytė (KU), tirianti karaimų tapatybę, atskleidė, kaip, besiremiamos turkų modernizacijos pavyzdžiu, XX a. 3–4-uoju dešimtmečiais karaimų bendruomenės pradėjo vartoti lotyniškus rašmenis. Diskusijos metu kilo klausimas, kaip greitai ir kiek sėkmingai minėtą projektą karaimams pavyko įgyvendinti. Pasidalinta įžvalgomis, kad galbūt tai bendro modernizacijos proceso, perimant ar bandant perimti lotyniškus rašmenis Europoje, dalis ir kad karaimų atvejis vertintinas tik kaip turkų mėgdžiojimas.

Paskutiniai trys prelegentai visų dėmesį sutelkė į sovietmetį. Živilė Mikailienė (LII), remdamasi reprezentaciniais leidiniais ir turistams skirtais vadovais, analizavo, kaip formuotos ir kaip kito svarbiausios sovietinio Vilniaus atminimo vietos, kokiomis priemonėmis ir koks buvo kuriamas naujojo miesto vaizdinys. Išryškino sovietinių ir senųjų vaizdinių santykį. Diskutuota, kiek Vilniaus atvejis buvo išskirtinis kitų SSRS miestų kontekste, kaip tyrime galėtų būti panaudota ir kita vizualinė medžiaga, atskleidžianti miesto erdves – atvirlaiškiai ir atvirukai.

Darius Juodis (LII) pristatė KGB ir komunistų partijos Lietuvoje ryšius, aptarė, kaip KGB buvo parenkami kadrai ir kaip ši struktūra lietuvių. Prelegentas kėlė mintį, kad komunistų partija ir KGB struktūros dėl asmeninių ryšių neatsiejamos ir kad į KGB kadrai buvo atrenkami iš komjaunuolių ir komunistų aktyvo.

Brigita Tranevičiūtė (VDU) pateikė intriguojantį pasakojimą apie Klaipėdos jūreivių verslumą tarybiniais metais būnant užsienio uostuose, nupasakojo veikimo modelį ir prekių asortimentą, kurį jūreiviai nelegaliai gabendavo į SSRS. Be pikantiškų šaltinių, buvo pasigesta mokslinės analizės ir palyginimo.

Archeologų sekcijos darbą pradėjusi Augustina Kurilienė (KU) seminaro dalyviams ir svečiams pristatė probleminius Lietuvos akmens amžiaus *gyvenvietės* sąvokos vartojimo ir taikymo aspektus. Pateikdama visuotinai nusistovėjusį *gyvenvietės* apibrėžimą išskiriant jos pagrindines savybes: laiką, erdvę ir funkciją, prelegentė bandė įvertinti šių indikatorius probleminius laukus archeologijos teoriniuose, taikomuosiuose praktikoje ir paminklosaugos lygmenyse.

Kitame pranešime Žilvinas Čėsna (KU) analizavo šiaurinės Skalvos XIII–XVI a. apgyvenimo problematiką. Pristatydamas istoriniuose šaltiniuose minimus faktus apie skalvių užkariavimą XIII a. pabaigoje, pranešėjas diskutavo su nusistovėjusia istoriografijoje nuomone dėl visiško

krašto ištuštėjimo. Nepritardamas šiai pozicijai, Ž. Čėsna, remdamasis istoriniais, archeologiniais, ikonografiniais šaltiniais, aptarė tuometinės šiaurinės Skalvos apgyvenimo galimybes iki pat XV–XVI a. sandūros. Pranešime sutelkdamas didžiausią dėmesį į vietovardžių analizę, doktorantas neišvengė dr. Gintauto Zabelos ir dr. Vykinto Vaitkevičiaus pastabų dėl archeologinių duomenų stokos ir pasirinktos siauros geografinės erdvės, apimančios tik į Lietuvos teritoriją patenkančią Skalvos dalį.

Pranešėjų tribūną perėmęs Paulius Bugys (KU) pristatė viduramžių LDK šarvuotės tyrinėjimų rezultatus, apibūdino jos tipus ir paplitimą. Remdamasis archeologiniais, istoriniais duomenimis, doktorantas aptarė įvairiuose kraštuose žinomą didelį šarvų detalių arealą, supažindino su galimomis šarvuotės atsiradimo versijomis, klausytojus nukeldamas ne tik į kaimynines, bet ir į tolimas šalis.

Ypač didelio dėmesio sulaukęs Oksanos Valionienės (LII) pranešimas klausytojų auditorijai pateikė savitą viduramžių miesto sakralinių erdvių analizės modelį. Grafiškai ėmusi spręsti bažnyčių ir laidojimo kompleksų išsidėstymo dinamiką, pranešimo autorė pateikė rezultatus, parodančius, kaip erdvinės orientacijos tyrimai gali atskleisti sakralinio komplekso raidos ypatumus, paaiškinti struktūrą, rekonstruoti sunykusius jos elementus.

Rytis Jonaitis (KU) šių metų seminare tęsė jau kelerius metus nagrinėjamą stačiatikių bendruomenės problematiką. Remdamasis savo archeologinių tyrimų medžiagos analize, tęsė diskusiją apie Vilniuje laisvai įsikūrusią ir gyvavusią stačiatikių bendruomenę *Civitas Rutenica*. Samprotauta, kas galėjo būti pirmieji stačiatikiai, atkeliavę ne tik į Vilnių, bet ir į Kernavę. R. Jonaičio tyrimų duomenys rodo, kad Lietuvai tapus katalikiška valstybe, stačiatikių bendruomenė plėtėsi net iki XV a. pr.

Vilniaus miesto archeologijai skirtą sekcijos dalį užbaigė KU doktorantė Irma Kaplūnaitė. Pranešėja visų dėmesį sutelkė į Vilniaus katalikiško rajono miestiečių XIV–XVI a. šiukšlių „sandėliavimo“ kultūrą. Buvo bandoma įvertinti šiukšlių šalinimo būdus, šiukšlių duobių paplitimą ir galimas šio archeologiškai svarbaus objekto tyrimų perspektyvas.

Materialinės kultūros tyrimus papildė Raimondos Nabažaitės (KU) pranešimas, sutelkęs dėmesį į Klaipėdą. Buvo aptariama reformacijos įtaka ir jos palikti ženklai koklių amatininkystės srityje. Remiantis vieno koklio ikonografinė analize, buvo pristatomas koklio kompozicijos ryšys su Martino Lutherio ir vokiečių menininko Lucaso Cranacho kūrybine veikla. Be intymiosios, o kartu ir biblinės šio siužeto pusės, buvo aptarta didaktinė jo interpretacija, neatsiejama nuo 1529 m. pasirodžiusio Martino Lutherio „Didžiojo katekizmo“ ir jame esančių dekalogo paaiškinimų.

Toliau kultūrinių permainų materialinėje kultūroje ieškojusi Indrė Šimkutė (KU) atskleidė svaičių gėrimų rinkos pokyčius Klaipėdoje XVI–XIX a. Prelegentė pristatė importo kelius, anuo metu Klaipėdą pasiekusius iš įvairių Baltijos jūros regiono, Vakarų ar Šiaurės Europos miestų. Klaipėdos, kaip jūrų uosto, geografinė situacija ir komunikacijos galimybės naujaisiais laikais atvėrė vartus įvairių prekių rinkoms, tiesiogiai veikė miestiečių socialinio ir kultūrinio gyvenimo kokybę.

Archeologų sekciją užbaigė Gediminas Petrauskas (VU), kuris visų žvilgsnį nukreipė į teorinius mirties temos sampratą Lietuvos archeologijoje apimančius aspektus. Buvo analizuojami istoriografijoje atsiskleidžiantys tyrėjų požiūriai į laidojimo papročius, išryškinamos mirties ir pomirtinio gyvenimo sampratos interpretavimo tendencijos, vyraujančios kryptys ir jų kaita. Aktualizuojami naujumo šiai temai suteikiantys etnografiniai, tautosakiniai, mitologiniai ir kiti šaltiniai.

Istorikus ir archeologus seminario pabaigoje suvienijusioje plenarinėje sekcijoje Aistė Čepulytė (VU) pristatė naujausiųjų laikų konfliktų archeologijai skirtą pranešimą. Įvadinėje dalyje buvo apžvelgta ši XX–XXI a. pradžios ginkluotus konfliktus tyrinėjanti archeologijos mokslo subdisciplina, įgavusi mokslinį pagrindą Didžiojoje Britanijoje XX–XXI a. sandūroje. Buvo pristatyti

šios archeologijos mokslo šakos tyrimai, kurie vykdomi karo ir pasipriešinimo vietose (apkasuose, bunkeriuose), pastatuose, tapusiuose karo objektais (pavyzdžiui, mokyklose, ligoninėse), mūšių ir atminimo vietose. Pastaraisiais metais vykdyti kompleksiniai partizaninio karo vietų archeologiniai tyrimai Lietuvoje leido doktorantei aktualizuoti Lietuvos partizaninio karo tyrimų svarbą, įnešant naują požiūrį į archeologijos mokslo sampratą Lietuvoje.

Apibendrinami dviejų dienų renginį, seminaro moderatoriai vylėsi, kad išreikštos pastabos ir kritinis požiūris tam tikrais doktorantų plėtojama klausimais suteiks erdvės permąstyti pasirinktus tyrimų kriterijus, siekiamų rezultatų kokybę. Juk, anot filosofo, ekonomisto ir liberalizmo teoretiko Ludwigo von Mises, istorijoje yra dalykų, kurie nėra verti, kad apie juos sužinotum¹.

¹ МИЗЕС, Л., фон. *Теория и история. Интерпретация социально-экономической эволюции*. Челябинск, 2007, с. 257–258.